

OBUPNO, A NE RESNO

Če za eno ključnih meril modernosti v literaturi vzamemo pojem odprtega dela – takega, ki se odpira množstvu interpretacij –, so dela Franza Kafke tako rekoč paradigmatska dela moderne literature. In če bi želeli iz Kafkovega *Procesa* odbrati tisto razlago, ki bi mu podelila pomen v tem družbenopolitičnem trenutku, bi se skoraj morali zateči k usodi bančnega prokurista Josefa K., ki je postal žrtev fenomena monsturma srednjeevropske birokracije.

POLONA BALANTIČ

Gre za monsturma, porojenega iz sprege slepe poslušnosti in pokornosti na eni ter vpetosti v institut podkupljivosti in »sladkega govoričenja« na drugi strani, zaradi katerega je publicist in literat Karl Kraus, pronicljivi opazovalec dunajske družbe na prelomu iz 19. v 20. stoletje, dejal, da na Dunaju zija ogromna vrzel med tem, kar ljudje govorijo, in tem, kar mislijo. To je po njegovem mnenju onemogočalo nastanek prave civilne družbe in javnosti. Prebudilo pa je tudi težnje k avtokratski državi in njeni fašizaciji, bi lahko dodali. Če bi bil v novi uprizoritvi Lutkovnega gledališča Maribor izbran ta interpretativni poudarek, bi morda morali za izhodišče predstave vzeti znameniti dialog med duhovnikom in Josefom K.:

»Ne,« je rekel duhovnik, »ne smemo vsega imeti za resnično, to moramo imeti samo za nujno.«

»Žalostna misel,« je rekel K., »s tem postane laž svetovni red.«

V letu 2012 se to sliši znano, skoraj domače, vendar moramo na drugo sled.

Predstava *Proces ali Žalostna zgodba Josefa K.*, ki jo je po motivih iz Kafkovega *Procesa* ustvaril Matija Solce, nas zagrabi pred vrati Postave. Začne se z znamenitim odlomkom, v katerem Kafka bistroumno ubesedi kleč svoje tragične eksistence. To je naraščajoči dvom v možnost dostopa do absolutne resnice, do

UPRIZORITEV ODPIRA VRATA V VELIKO ENIGMO SREDNJEEVROPSKE PSIHE Z ZAČETKA 20. STOLETJA, ZMEDENE ZARADI RAZPETOSTI MED SPONE (MALO)MEŠČANSKE OMIKE IN ŽELJO PO NOVEM, MED VZTRAJANJE TOGE, NEUČINKOVITE IN KAPRICIOZNE CESARSKE DRŽAVNE STRUKTURE NA ENI IN NASTOP DOBE MNOŽIČNE POLITIKE NA DRUGI STRANI.

zadnje vednosti, ki je v *Procesu* izenačena z zadnjim virom pravičnosti. Solcetov *Proces* se zato razvija predvsem kot eksistencialna drama absurda, njena sporočilnost pa kot da kroži okoli misli iz odlomka *Pred vrati Postave*: »Pravilno pojmovanje kake stvari in napačno pojmovanje iste stvari, to dvoje se med seboj popolnoma ne izključuje.« Ta kontingenca vsake resnice in pravzaprav tudi vsega realnega pride sijajno do izraza v formi predstave. Opravka imamo s skrajno zgoščeno naracijo, v kateri igralca Miha Arh in Miha Bezeljak gledalce dobesedno ženeta od enega k drugemu prizoru iz *Procesa* in ki v skrajno eliptičnem slogu le nakazuje Kafkovo zgodbo. Občinstvo, ki sedi kot porota ali pa – če se naslonimo na Kafko – množstvo

sodelavcev sodišča in preiskovalnih sodnikov (mar nismo to vsi?), se mora smejeti, vendar ob tem občuti tudi krivdo. Tisto nekako apriorno krivdo nedolžnega, ki ji ne uide nihče in zaradi katere se je navsezadnje vsak pripravljen podvreči procesu. In lahko se le histerično smeje.

Poleg avtorja sta za imenitno uprizoritev najbolj zaslužna oba igralca. Skoraj neverjetno je, kako Mihi Arhu in Mihi Bezeljaku na miniaturni sceni in z enim velikim scenskim elementom, multifunkcionalno amaro (ob režiserju likovno podobo podpisuje Primož Mihevc), uspe ustvariti občutek velikega odra. Oblečena v črna usnjena plašča zasliševalcev in pooblaščenih pretepačev sta Arh in Bezeljak krvnika, v naslednjem trenutku sta upravljalca anonimnih in brezštevilnih sodelavcev Sodišča, ki nastopajo kot lutke z identičnimi obrazi, nato njune roke in noge, ki molijo iz omare, postanejo nekakšni poroki obstoja drugih likov iz romana, gospodične Bürstner, odvetnika in Leni, pa vse do slikarja Titorellija. Kar bi tudi zaradi preskakovanja med nemškimi in slovenskim jezikom hitro lahko prešlo mejo in zapustilo vtis pretirane kakofonije napaberkovanih prizorov in njihovega pretiranega karikiranja, tokrat učinkuje kot postopek, s katerim se (morda nekoliko protislovno) ustvari subtilna in skoraj sanjska atmosfera.

In ko igralca v somraku vohljata po glavah občinstva, se moramo sredi nečesa, kar bi lahko bilo tudi odlomek iz komedije kakšnega komercialnega gledališča, spomniti na dva od pomembnih virov, ki sta Kafki rabila za navdih med pisanjem *Procesa*. To sta bila Kierkegaardova refleksija izvirnega greha, ki je za vsakogar aprioren, in pa judovski hasidski nauk, po katerem naj bi bilo človekovo življenje tako ali tako nenehno podvrženo sodnemu procesu, saj je kot življenje zunaj Boga nujno grešno.

Zaradi sanjske atmosfere se občinstvo v *Procesu* Matije Solceta znajde tudi v psihoanalitski ordinaciji. Namesto na udobnem kavču gledalci pri temperaturi kakšnih 15 stopinj sedijo oviti v odeje in na neudobnih stoli. Saj ne bodo razrešili nobene osebne travme. Bodo pa živo občutili izhodiščno točko psihoanalize: razpetost subjekta med željo in nezmožnostjo njene uresničitve. Nezmožnost najti razlage za to osnovno psihoanalitsko travmo pogosto vodi v preiskovanje lastne (neobstoječe) krivde, v prostovoljni vstop v proces, v katerem so preiskovalni sodniki vsi okoli nas. Z intenzivnimi glasbenimi vložki (Matija Solce), z dinamično osvetljevanja in razsvetljevanja tunela (pod Gradom, v katerem je bila izvedena predstava v Ljubljani) ter z vrtoglavi premiki omare, ki je v nekem trenutku soba gospoda

K., v naslednjem dom odvetnika, potem pa spet neko drugo prizorišče, je ustvarjeno sodišče v nas samih. To ni več sodišče zloglasne avstrijske birokracije, temveč še bolj zloglasnega intimnega nezavednega. Od tod nihče ne pride živ. Toda predstava vendarle predlaga boj, ki v satirični referenci na naš čas, ko Josef K. kričeč zahteva pravico in nas nagovori, naj v Sloveniji vsak s kričanjem zahteva svojo pravico, izpade kot docela absurden. Saj veste, vsi se derejo in nihče ničesar ne ukrene; razen malega tatu, seveda. Vendar je tudi jalovo kričanje boljše od umika; pomeni zapisanost življenju, odmik od gole zagrenjenosti in obupa; osmišljevanje obstoja. Na to nakazuje tudi skoraj montypythonovski finale z zapletom z ubojem Josefa K., ki se trikrat ponesreči. Ko krvnika v kamnolomu v Josefa K. na predvečer njegovega enaintridesetega rojstnega dne najprej zabijeta žebelj, ta protestira, da sta ga zamenjala z nekim drugim J. K. Priznata, se opravičita in poskusita znova. Podobna zagata se pripeti tudi pri uporabi dinamita in revolverja. Šele preverjanje, kaj piše v knjigi, odpre pot do konca, do predpisanega pokončanja z nožem. In čeprav vemo, kaj sledi, nas presunljivi krik pretrese.

Pravzaprav je skoraj neverjetno, kako mojstrsko Arh in Bezeljak izpeljeta predstavo; skozi koliko vlog, žanrov in vzdušij lahko preideta v manj kot uri in koliko pomenov predstave nakažeta. Zgolj nakažeta in nič več. Zato predstava odpira cel horizont, na katerem se hkrati začne in konča svet Franza Kafke. Vabi nas k novemu branju *Procesa*, obenem pa tistemu, ki zgodbe ne pozna, verjetno ne more dati veliko. To je predstava za prepričane Kafkove privržence. Njen poseben pomen pa je, da odpira vrata v veliko enigmo srednjeevropske psihe z začetka 20. stoletja, zmedene zaradi razpetosti med spono (malo)meščanske omike in željo po novem, med tradicijo, antisemitsko ter nacionalistično naracijo in multikulturalno realnostjo ter med vztrajanje toge, neučinkovite in kapriciozne cesarske državne strukture na eni in nastop dobe množične politike na drugi strani.

Prav ta kaotična in razumsko neulovljiva situacija, ki jo tako plastično prikaže vrtinec prizorov in senc prizorov iz Kafkovega *Procesa*, je mogla poroditi psihoanalizo, pa tudi sijajno umetnost obdobja moderne. Najbolje to situacijo morda ponazori misel filozofa Allana Janika o Dunaju v obdobju moderne: »V Berlinu je situacija lahko resna, a ne povsem obupna, na Dunaju pa je lahko povsem obupna, a ne resna.« Zdi se, da bi lahko Dunaj zamenjali z Ljubljano in govorili o sodobnosti. ■

**MATIJA SOLCE
PO MOTIVIH FRANZA KAFKE**

**Proces ali Žalostna
zgodba Josefa K.**

REŽIJA IN GLASBA MATIJA SOLCE
Lutkovno gledališče Maribor
Premiera 28. 4. 2012
(ogled ponovitve 5. 5. 2012 v
Lutkovnem gledališču Ljubljana)